

<https://doi.org/10.33402/DSSG.2024-350-379>

Юрій Бідношия

Київ

До проблематики писемних діалектних пам'яток: дослідження рукопису спогадів переселенця із Чорнобильської зони

Перспективним напрямом діалектологічних студій є вивчення сучасних писемних діалектних текстів, у яких зазвичай реалізується наївна літературна творчість селян-пенсіонерів. Представлено рукопис спогадів Ф. А. Горбаченка, 1923 р.н., переселенця із с. Машеве Чорнобильського р-ну Київської обл. Мова рукопису макаронічна – це суміш архаїчної середньополіської говірки із частково засвоєними українською та російською літературними мовами. Цінними є писемні фіксації кількох унікальних діалектних явищ: гіперичного окання, уживання форм множини орудного, що збігаються з формою множини давального, ствердіння [p'], переходу *ы* > *у* після губних приголосних, афери́зи та ін. Проаналізовано лексичні, фразеологічні, синтаксичні та стилістичні особливості рукопису, подано його фрагменти. Рукопис доповнює матеріали автора та його односельців, представлені у виданні *Говірка села Машеве Чорнобильського району* (ч. 1–4, 2003–2005). З уведенням рукопису до наукового обігу ідіолект мемуариста стає доступним для вивчення як в усній, так і в писемній формі.

Ключові слова: чорнобильські говірки, окання машевського типу, діахронія, писемні діалектні тексти, наївна література, міжмовні контакти, ідіолект.

Одним із перспективних напрямів діалектологічних та етнолінгвістичних студій є вивчення такого самобутнього явища національної культури, як сучасні писемні діалектні тексти; у них зазвичай реалізується найважливіша літературна творчість селян-пенсіонерів. Особливо цікавими є такі рукописи, коли вони представлені в ширшому діалектному контексті. Темі писемних діалектних пам'яток (написаних латиницею віршів найвісших поетів Північного Підляшшя) присвячено кілька моїх публікацій (Бідношя, 2006, 2021, 2022, 2023). Нині маю нагоду оприлюднити дослідження пам'ятки з іншої частини українського Полісся. Поява цього рукопису в моєму архіві пов'язана з давнім дослідницьким проектом.

Машевський проєкт

1996 року, обираючи серед чорнобильських (нижньонадприп'ятських) говірок об'єкт для поглибленого вивчення, я зупинився на говірці села Машеве Чорнобильського р-ну. Для такого вибору були вагомі причини.

По-перше, на відміну від більшості сіл Чорнобильської зони, мешканців Машевого після аварії переселили компактно, переважно в село Лукаші Баришівського р-ну Київської обл., що дало змогу зберегти мікросоціум, родинні та сусідські зв'язки, а отже й говірку. З огляду на строкатість зруйнованого континууму чорнобильських говірок це дуже важливо. Наприклад, Наталка Архипівна Балюра, 1930 р.н., переселенка із с. Рудьки Чорнобильського р-ну, розповідала мені в 1994 р. у с. Гавронщина Макарівського р-ну:

*a dɔɫɔdɔmʲu ˈxɔtʲu aʒɛ dɔ ˈxɔtʲu // kɔɫ ˈi bʲ i s ˈaʒɔdnʲi nʲus ˈɥʲilʲi dɔɫɔdɔmʲu /
to mʲi bʲ nɔʲjɛxɔˈlʲi / i nɔʲʃɛ / ˈnɔʃɛ s ˈelɔ y ˈjɔʒɔtʲɪnʲe / ɥ
ɢɔʲrɔnʃɪˈtʲɪnʲi / y ˈPlɔxʲt ˈanɥʲiʲu / ɥ ˈKɔrɔɫ ˈyʲɥɥʲiʲu / ɥ ˈlʲɪnɔʲɥɥʲiʲe ˈjɛ /
tɔk ˈe // nu stɔ dʲvɔrʲuʲ y nɔʒ bʲulɔ / ɥɛ rɔskʲɪdɔɫʲi nɔ nʲat ˈs ɔɫ /
tɔk zʲnɔjɪtʲe ˈjɔk dʲuʃɔ bɔɫ ˈɪt / ˈtɔk ˈi nʲlɔtʲɔm // (ГЧЗ, с. 99)¹.*

Показово, що на дев'ятий рік після евакуації в її мовленні вже змішувалися питомі риси говірки Рудьків (спорадичне гіперичне окання [ɥ ɢɔʲrɔnʃɪˈtʲɪnʲi / y ˈPlɔxʲt ˈanɥʲiʲu]) із аканням та цеканням, характерними для говірки нових сусідів – переселенців із с. Річиця [s ˈaʒɔdnʲi nʲus ˈɥʲilʲi dɔɫɔdɔmʲu] (пор. ЛАНП, сс. 32, 54). Про кардинально іншу ситуацію в машевській громаді повідомила в 1997 р. Христина Адамівна Басюк, 1932 р.н.:

¹ Цитати з діалектологічних джерел подаю фонетичною транскрипцією, приклади з аналізованого рукопису – в оригінальному написанні (вказуючи в дужках відповідну сторінку спогадів).

ну / так у^с і^е / ну поч^м т^і ш^о у^с е^і // а л^л е ж так / с^е м^е і^н еско^л к^і
 ич^е н^е дожд^д дал^і с^е / ш^о нас с^у д^и і^б д^у т^н е^р е^с е^л ат^т / до з
 Боро^д анс^к ого ро^й ону / е^р е^й е^х оло^л у / у Н^е жи^н с^к і^р ро^й он //
 [...] с^і е^м с^е м^е і^н / т^у д^и і^н е^р е^й е^х оло // а то с^у д^и і^н у^ж е / бол^л ш^и с^{во}
 ш^о с^у д^и і^н // [...] б^у л^л е^ї зо ста / б^у ло дво^р о^у // (ГСМ-1, с. 282).

По-друге, ще до евакуації машевську говірку було репрезентовано в кількох знакових діалектологічних виданнях, а саме: в *Атласі української мови* [т. 1, н.п. 74, запис 1950 р. та 1959 р. (АУМ, т. 1, с. 78)²], в академічній хрестоматії діалектних текстів *Говори української мови* [н.п. 38, аудіозапис 1959 р. Івана Матвіяса³, транскрибування Софії Довгопол (ГУМ, сс. 111–114)], а також у *Лінгвістичному атласі нижньої Прип'яті* Тетяни Назарової [н.п. 59, запис 1958–1964 рр. (ЛАНП, с. 11)]. Наявність видань попередніх років дала змогу досліджувати машевську говірку в діахронії, із залученням матеріалів, записаних упродовж понад пів сторіччя, від 1950-го до 2004-го. Машевський мовний матеріал виявився унікальним – достатньо сказати, що Юрій Шевельов в *Історичній фонології української мови* виділив окремий машевський тип вокалізму⁴. На історичній та типологічній цінності нижньонадприп'ятських говірок наголошувала Т. Назарова:

Тут здавна межували райони розселення ще племінних утворень (деревлан, дреговичів, сіверян). [...] Тривале співжиття, постійна, очевидно, досить стабільна смуга контактів сприяли утворенню в Нижньому Надприп'ятті особливої зони міждіалектної взаємодії, де протягом віків на межі зіткнення сусідніх діалектних масивів сформувався окремий перехідний українсько-білоруський діалектний тип із специфічними особливостями, пов'язаними не тільки із взаємопроникненням, а й із взаємовідштовхуванням діалектних рис (ЛАНП, с. 8).

У червні 1997 року я вперше приїхав до переселенців із Машевого в їхнє нове місце проживання (село Лукаші під Баришівкою) й записав від них багато годин аудіоматеріалів, зокрема кілька десятків замовлянь і пі-

² 1950 року записували М. Свириденко, О. Сліпченко, С. Мартишко (Київський учительський інститут), 1959 року – І. Матвіяс, К. Лисак, С. Костенко (Інститут мовознавства).

³ Від С. Ф. Коваленко, 40 р. [тобто 1919 р.н. – Ю. Б.], освіта 4 кл.

⁴ Працю надруковано англійською мовою 1979 р., український переклад – 2002 р. (Шевельов, 2002).

сень на малодоступні тоді цифрові носії⁵. Наступного року експедиційні записи здійснили інші члени нашої дослідницької групи: Людмила Дика, Лілія Москаленко, Людмила Пономар, а також світлої пам'яті Ганна Воронич; на той час усі вони працювали в інституціях НАН України (ІУМ та ІМФЕ) і, як і я, мали досвід польового дослідження чорнобильських говірок (див. ГЧЗ, сс. 14–15)⁶. За матеріалами наших експедицій упродовж 2003–2005 рр. вийшли друком чотири частини видання *Говірка села Машево Чорнобильського району*⁷. Їхній загальний обсяг – 1992 сторінки текстових та лексикографічних записів від 44 інформантів (36 жінок та 8 чоловіків), а також 64 сторінки кольорових вклейок (146 фотографій: портрети інформантів, фото з родинних архівів, фото хат та інших будівель у покинутому селі, предметів традиційної матеріальної культури та ін.). Це найбільший опублікований текстовий корпус із говірки одного села – не тільки зі зруйнованого ареалу Чорнобильського Полісся, а й в україністиці загалом: лише транскрибований текстовий матеріал становить 55,25 друк. арк. (близько 320 тисяч слів у ГСМ-1, ГСМ-2, ГСМ-4). Видання демонструє, яке мовне багатство й розмаїття ідіолектів стоїть за кожним із 2459 н.пп. мережі АУМ, 133 н.пп. мережі ЛАУМ чи 232 н.пп. хрестоматії ГУМ.

Переселенці з Машевого (*мошоў'ци*^і, як вони себе називають) усіляко сприяли нам, поставившись до нашої наукової роботи дуже прихильно, із вдячністю за увагу до їхньої втраченої малої батьківщини⁸. Тож я не

⁵ Дякую моїм тогочасним керівникам у масмедійному ГО „Інтерньюз-Україна” Сібел Берзег і Тарасу Кузьмову за розуміння важливості діалектологічних досліджень. Довірений мені професійний цифровий магнітофон із мікрофоном коштував у 1997 р. як однокімнатна квартира в Києві, тож моя індивідуальна діалектологічна експедиція була доволі ризикована.

⁶ Інтенсивна кількарічна робота з машевськими аудіозаписами настільки занурила нас у досліджуваний матеріал, що між собою ми часто спілкувалися стилізованою машевською говіркою; до прикладу, могли запитати в телефонній розмові: „Пулєня і ківєня – у вас токіє слова естека? Ті немаєка?”

⁷ Велику роль у реалізації видання відіграли Ростислав Омеляшко (на той час головний спеціаліст із питань культурології МНС України) та Лариса Соловійова, директорка видавництва „Довіра”.

⁸ Ностальгія чорнобильських переселенців (індивідуальна й колективна) часто набувала зворушливих форм. Наприклад, у с. Гавронщина 1994 р. переселенки згадували, як гуртом (плачучи!) шукали зниклу стару курку, котру хазяйка “нелегально” вивезла з рідного села. Схожа щемлива історія була у Н. Балюри з Рудьків: *ко|рову сво|йу із |дому за|брала / іш|че_ї т'єн'єр жс'і|в'є / да шко|ду|йу / у|же ї ста|ра а |яа йі'є|її шко|ду|йу // [...] іш|че |дома йу'є| у|же було |четв'єро тел'ат / і |ўже ос'о |д'єв'ат' год // (ГЧЗ, с. 99). Р. Омеляшко в інтерв'ю „Урядовому кур'єру” розповів: „Кілька місяців тому мені повідомили: вам телефонував Зінченко, родом із Товстого Лісу. Він*

здивувався, коли після запису усних матеріалів отримав у подарунок від Федора Андрійовича Горбаченка (одного з наших інформантів, 1923 р.н., освіта 7 кл.) рукопис його спогадів. Транскрипції наративів Федора Андрійовича надруковані в 1-й частині *Говірки села Машево* (ГСМ-1, сс. 182–190), а його відповіді на запитання семи розділів *Програми для збирання матеріалів до Лексичного атласу української мови* (ПЛА) – у 3-й частині; величезний життєвий та професійний досвід дозволив йому стати основним інформантом у таких спеціалізованих темах, як будівництво, теслярство, ковальство, народні промисли та ін. (ГСМ-3, сс. 60–72, 142–146, 151–156, 169–173, 181–197).

Рукопис спогадів Ф. А. Горбаченка – це щільно списані кульковою ручкою 23 сторінки формату А4 (21 x 29,7 см); обсяг 43 тис. символів (близько 7 500 слів). Жанр спогадів не випадковий – чимало діалектоносіїв розмірковують про фіксацію історії свого життя; пор. зауваження іншого машевського інформанта Григорія Юхимовича Гавриленка, 1925 р.н.: *ото́ка жи́зн'а би́ла // йа гово́ри'ю н'е раз / шо йа'би' ко́мус' бу́ло / а'бо і сам н'е л'е'н'ї'їс' / і їс'о 'ето в шчо'ден'ї'к н'ї'саў / так к'н'ї'га 'целайа / 'целайа к'н'ї'га //* (ГСМ-1, с. 258); або Тетяни Охтисівни Приходько, 1921 р.н., із с. Проців Бориспільського р-ну: *дак йа ка'жу / шоб о'це йак йа прожи'ла / і вам у'се роска'зат' / до 'самої / до с'о'год'н'а // дак бу'ло б 'ц'ї'ле к'ї'но //* (ГБ, с. 215). В україністиці маємо приклади публікації творів наївної мемуаристики (Демірська, 2011), рукописи щоденників та спогадів діалектоносіїв стають об'єктом досліджень діалектологів (Пилипенко, 2021; Хомчак, 2023). У Польщі від 2020 року організовано *Centrum Archiwistyki Społecznej* [Центр громадської архівістики], де представлено й численні наївні его-документи (див. CAS).

Мемуари Ф. А. Горбаченка стосуються таких тем: дитинство, батьківська хата й господарство, колективізація („нас непошло в колгосп пять семей” (5)), розкуркулення, Голодомор, навчання у школі, робота разом із батьком на лісозаготівлі, а від 16 років – на будівництві мостів у Києві, село під німецькою окупацією, участь у боях під час Другої світової війни, поранення в Польщі, операція в польовому шпиталі, демобілізація через інвалідність, трудове життя в повоєнні роки, евакуація після аварії на ЧАЕС. Основна частина мемуарів охоплює період до 1945 р., решту подій коротко подано на останній сторінці.

зараз у Білій Церкві живе. Вже при зустрічі Василь Миколайович признався мені, що *Говірка села Машево* у нього – друга книга після Біблії, він читає її щодня...” (Синельников, 2009, с. 9).

Макаронічність мови рукопису, ознаки наївної прози

Мова рукопису макаронічна: це суміш архаїчної нижньонадприп'ятської говірки села Машеве із частково засвоєними українською та російською літературними мовами. На різних рівнях текст має ознаки наївної прози: непослідовними є вибір лексики (говіркова / літературна українська / літературна та просторічна російська / гібридна [корондашив (1), потому що (1), якоїто (6), ишол (6), жалезница (7), когдась (12), самый молодший (13), спрашивае (13), шото (13), найверно (16), сустрелся (16), убедився (19)], морфологія, пунктуація, написання великої літери, написання окремо чи разом частки *не*, прийменників, змішування української та російської графіки (*і/и/ы, е/е/э* тощо, напр. *все продали і проелы* (4)). У різних частинах рукопису співвідношення мовних ідіомів змінюється: *Небуло зерна, батько сия в Корогоді незнаю чи на половину на третину* (2); *захату як она стройлас та незнав ні батько ні дід* (3); *у меня руки гразни в иржи та смоли* (9); *И одного рабочего дня на бреющем польоти летит сомольот большой над жалезной дорогой а занім истребитель* (9). Показовою є варіативність написання назви столиці: *Київ, Кієв, в Кієви, с Києва, с Кієва, у Кієви, у Києви, до Києва*. Пор. вимову інших носіїв машевської говірки: *їа кол'їу л'е'жав у |госп'їтол'їе / тут у |К'ї'їев'їе / ток й'ї'х в'е'л'ї'у* // (ГСМ-1, с. 89); *|коней їа зда^овав у кол'хоз под |К'ї'їовом* // (ГСМ-1, с. 246); *а їа |в'ї'їе'хола у |К'ї'їо'ї'ї п'ї'д'ї'ї'с'ат |п'ерво'м го'ду* // *|бос'ї'їе хо'д'ї'л'ї'ї по Креш'чат'ї'ку* // (ГСМ-1, с. 306).

Читаючи рукопис, слід мати на увазі, що літера **ї** у багатьох випадках відповідає **ї**: *були **свої** воли своя земля* (1); *начали **перви** писать комнизамы заяви то **їм** давали по три метри материй* (5); *два полицай но незнали их они чужий* (11); *расказал где находится кепе **їхне*** (19); *пошол по траншей* (19); *усе стройли почти **своїм** больничним колективом* (23) тощо⁹. Своєю чергою **ї** може інколи читатися як **й, їо**: *началась **воїна*** (9); *с. городчан. у свій **райн** ['район']* (9); *женщин и детей отпустили* (13); *подносить [...] стакан водки говорит **пей*** (22) та ін.

Почерк мемуариста переважно розбірливий; деякі літери мають вразно різне написання у великому й малому варіантах (*А-а, Б-б, Г-г, П-п, Т-т*), інші ж часто важко розрізнити за розміром (*И-и, Н-н, О-о, С-с*). Крапки інколи знаходимо майже після кожного слова в реченні – певно,

9 Схоже, це типове написання малограмотних людей того покоління. Пор. щоденникові записи уродженця Здолбунівщини Кирила Вознюка, 1906 р.н., освіта 2 кл., де **ї** стабільно відповідає **ї**: „*по гобіді **ї**здив до лікандира. застав усіх удома [...] вже варила **ї**сти щос як би в **їх** трохі направилос*” (Пилипенко, 2021, сс. 90, 230).

автор періодично перечитував аркуші з кульковою ручкою в руці й мимоволі залишав її сліди.

Варто зауважити, що наші найстарші машевські інформанти й інформантки (1904–1914 рр.н.) були неписьменні, тож автор спогадів належав до першого покоління грамотних односельців. Це не могло не позначитися на загальній культурі письма. Про умови навчання та свої номінальні 7 класів Ф.А. Горбаченко згадує так:

В сем лет пошел в школу. учился неплохо, но всего того, что нехватало книжок, зошитов ручок корондашей чорнила, ручки делали сами с очерету (1) [...] Но ходил в школу било учиться трудно (5) [...] Ходив в лес с батьком резев дрова, нарежем полуторки и я бежу ушколу а батько складает А резали в Кудинах, симонов лесок это километров 7 И надо ити досвета и обратно щоб управитис у школу то яка вже шла наука в голову (6) [...] Прикращаю ходить в школу закончил 7 класов А унас была 10летка, у 1939 году вербуемось и едом в Киев на стройку (8).

Фіксації діалектних явищ

Цінними для лінгвістики є регулярні фіксації в рукописі кількох важливих фонетичних і морфологічних явищ.

Безумовно, найхарактернішою рисою машевської говірки є **гіперичне окання**. Як згадано вище, Ю. Шевельов навіть виділив у своїй *Історичній фонології української мови* окремих машевський тип. На його думку, „окання машевського типу” може бути не просто відштовхуванням від акання сусідніх білоруських говірок:

Коли надпоправний ужиток загалом має завжди нерегулярний характер, то в частині згаданих говірок поодиноких сіл (наприклад, у Машевому) *o* з’являється з абсолютною регулярністю. Натомість у переднаголошеному складі *a* зовсім не припускається. Тому існує спокуса розглядати це „окання” машевського типу як старе, ще доісторичне явище (Шевельов, 2002, с. 116).

У *Лексичному атласі нижньої Прип’яті* Т. Назарової з його майже суцільною мережею на відповідній карті представлено лише 6 говірок із регулярним переходом *a>o* в ненаголошеній позиції. Це говірки сіл Машеве, Красне, Усів (у місцевій вимові *Машоу*, *Крос’но*, *Гусоу*, усі розташовані поруч), говірка колишнього райцентру Новошепеличі (відокремленого від попередньої групи сіл Прип’яттю), а також говірки віддалених сіл Денисовичі та В’яжище (ЛАНП, с. 30). Машевському гіперичному оканню присвячено окремі статті (Дика, 2016; Назарова, 1961).

На 23 сторінках аналізованого рукопису знаходимо 118 прикладів гіперичного окання. Представлено як слова, питомі для говірки й знайомі авторові з дитинства (*плоток* (1), *корондашиив* (1), *копуста* (2), *сомотканого* (3), *кортюпище* (4), *октив* (5), *ремонтент* (5), *гормошка* (6), *бололайки* (6), *тобуретку* (6), *толони* (6), *фомилеей* (7), *мололетка* (8), *сторик* (11), *моле дитя* (17)), так і засвоєні під час роботи на будівництві в Києві (*в лорке* (8), *в козарми* (8), *колификаций* [‘кваліфікацій’] (8), *в полатках* (8), *сомосвали* (8), *стомезка* (8), *вогони* (22)) або під час війни (*сомольот* (9), *портизани* (10), *новодчик* (12), *ковалерия* (16), *потронов* (18), *поромом* (18), *ботарей* (19), *овтамачиков* (20), *пушек сомоходних* (20)). Багато прикладів із гіперичним оканням представлено в рукописі дієслівними формами (*склодае* (6), *резולי* (6), *похали* (7), *довав* (10), *поподаю* (15), *подовай* (23)), а також службовими частинами мови (*благодара* (13), *ноякой* [‘на якій’] *земле* (16)).

Власні назви автор передає переважно з гіперичним *о*. Це імена та прізвища односельців (*Мория* (10), *Пораска* (10), *Говриленко* (11), *Моксим Онтонов* (12), *Торасевичей* (13), *на Мортиновой пайци* (13), *Ївгу Восилу* (19), *Гали Торасовой* (20)), власні назви з-поза села (*в одной бригади кортошова* (8), *на мосту потона* (10), *розявилов* [‘місто Радзивилів’] (16)). Прикметно, що своє прізвище Ф. А. Горбаченко в усіх випадках (9 разів) написав орфографічно правильно, з *а* в переднаголошеному складі, хоча воно в говірці вимовляється *Горбо¹ч енко*. Це одне з корінних і найпоширеніших прізвищ у селі; його однофамілець Василь Каленикович Горбаченко, 1912 р.н., розповідав: *тр^іу хво¹м^іл^іей^іу було ў с^ел^іей^і // Потаненкі^і / Горбо¹ч енкі^і / і Шул^і з^іу // о¹т / док йо¹ни^і / йак ско¹зат^і / йак п¹л^іемія бу¹лі^і // а с^е од й^іх зорож¹дал^іс^еа // а др^іг^ій^іе хво¹м^іл^іей^іу / ¹ето у¹же пр^іход^ілі^і із др^іг^іх с^ул / у пр^імі^і // (ГСМ-1, с. 112).*

Закономірно, що і в усному мовленні мемуариста гіперичне окання представлено системно; це відбито в опублікованих текстах його розповідей:

[а у¹гол то¹к^іу шо но¹руж^і / а ког¹да с^е у кворт^ір^іей / то нози¹вайеца кут // ну но¹ кут^і там ви¹рубоволи^і хрест і / п^іят^і коп^ійок клал^і //]; до¹дут^і, роз¹р^ішот^і, то¹к^іу, Го¹р^іл^іенка, зопл^іт^іу, зо д^іен^і, зо ни^іч^і, стр^іш^іне, то¹кого, ро¹йон, знох^ір^і, но молод^ік, ¹думойе, роск^іжу, уво¹жайе, сто¹райеца, но з¹руд^іах, пл^іточка, зо¹дума^і, зобол^іі^і, зо¹воз^іт, зот¹рону^іс^а, со¹раі, зо¹т^і та ін. (ГСМ-1, сс. 182–190).

Вживання на письмі форм із гіперичним оканням дає важливий матеріал для оцінки мовної свідомості носія машевської говірки. Наприклад, слово *п(о/а)ртизани* вжито в рукописі 12 разів, причому 6 разів

із гіперичним *o* і 6 разів орфографічно правильно, з *a*. Це демонструє складну взаємодію фонетичних законів архаїчної рідної говірки з орфографічними нормами двох літературних мов. Про те, що автор намагався уникати свого гіперичного окання на письмі, свідчать надпоправні форми з аканням: *спатреть* на глаза (1); *но била сплачена* вся семя (3); *меня спрасил* Инспектор що хочеш (6); ходили *параходи* (8); *копка катлована* (9); *списки маладожи* в германею (10); *накармили* нас супом *усех катори* находилис в хаті (13); *таблички на дароги*, куда направление (14); *то в лесу нас сустрел* на перекростке духови *Аркестр* (16); *а в основном лапати*. *Копаем поле под посев* (23) та ін.

Уваги заслуговує ще одна рідкісна діалектна риса. Носії говірки с. Машеве спорадично вживають **форму множини орудного, що збігається з формою множини давального**. У рукописі спогадів Ф. А. Горбаченка знаходимо 29 таких прикладів:

А за овечкам, гонім свіни (1); *Варили борци*, *копушта щавель бурак суп кортошка с грибам*, *опеньки*, *подосиновики*, *обабки*, *маслята* (2); *А потім начали розбирать* клуні, *и стройть* бази, *резать* на усадьбах *вирацени хозяйвам* дубі на овишулі (5); *Потому що обкладивали*, *налогам* *позикой*, *заведуть* у хату, *и сидять* в пятьох *распишишь* на *позику* *скільки они хотятъ* (5); *Но долго они не украпились* [‘затрималися’], *подготовились* [‘запаслися’] *продуктам* *питаніям*. *И ушли* за *днipro* (10); *Но надо* било *ему* *уходить* в *портизани* *И* *решиив* *прити* *домой* в *Машев* *и попрощатся с родним*. *И его* *ловять* *полиция* *с* *немца* *забирають* *и увозять* у *Шепеличи*, *растрелюють*. *Но он* *погиб* *як герой*, *он бил* *связной с партизанам* *давал* *доносы* *через* *стьопка* *Артемова*, *с. Чамков*. *И ещо* *бил* *Старостой* *Шульга* *прокоп*. *Он* *тоже* *связоной с партизанам* (11); *Но* *ему* *тоже* *неповезло* *Єхол* *с* *Киева*. *И* *заиол* *до* *ухажорки* *и* *наиол* *водку с отруйним* *грибам*. *И* *отравился* *но* *хозяйки* *небило* *в* *дома* (11); *ищо* *било* *два с винтовкам* у *полицейской* *одежи* (12); *стара* *хвоя*, *и* *нанем* *много* *улей с пчолам* (12); *Потом* *получили* *указане* *всем* *вернутисе* *додому* *От* *полицаев* *которые* *били* *снам* (12); *И* *только* *сказал* *ховайте* *под* *голови* *и* *моментально* *я* *очутился* *под* *головам*. *И* *ускаку* *немец*, *Но* *дети* *лежали* *на* *постели*, *а* *я* *под* *головам* (14); *Обратно* *встреча с партизанам с польским* (18); *Немецки* *войска с войскам* *Власова* *хотели* *потопить* *нас* *у* *вісли* (19); *шли польским лесам* *возовим* *дорогам* *лесним* *просекам* *проходили* *укреп* *райони* (20); *И* *ещо* *похоронен* *под* *бродам* [‘під Бродами’] *на* *кладобищах* *Гавриленко* *Василь* *Адамович* *Под* *бродам* (21); *Стоять* *стали* *операционие* *и* *на* *кождом* *столе* *режуть* *солдат*, *врачей* *не* *видимо* *скільки* *только* *видно* *у* *верху* *як* *горать* *над* *столам* *болише*

обожури с лампочкам (21); один врач с полтавы ехол снам. радом.
Аж до Киева (22); Прошел всю колхозную жизнь. Проработал с
пятью председателем колхоза (23).

„Правильні” форми множини орудного в рукописі мемуарист ужив лише двічі: *Тогда наше начальство распроцалос с нами и уехоло последним поездом* (10); *И зашол до ухажорки и нашол водку с отруйним грибами* (11).

Закономірно, що в опублікованих усних розповідях інформанта теж представлена ця риса: *ичас |шиферо^ум / а ког'дас' со'ломойу к'ри'ли^і // ку'л'ам / н'е со'ломойу / а ў нас сп'еци'ал'но молот'і'лі'и ку'ли^і //* (ГСМ-1, с. 186). Зафіксоване це явище і в мовленні деяких односельців мемуариста:

*із го'д'укам жс'і'лі'і'и // |матка моло'ка но'л':е / а пр'і'д'е у^с ок'но
г'л'ан'е / го'д'ука молот'ко п'іе // а м'і'йе'йе' |ложко'йу //* (ГСМ-4, с. 62);
*док |ложет' д'і'м'ат'ко // і п'ереступ'л'айе |матка // до |каже шо //
«шом'ен'е' / те і д'і'м'ат'і'и // шом'ен'е' / те і д'і'м'ат'і'и» / ч'і'йак //
і ото ўже тр'і'и |рази' п'ереступ'і'т' но'гойу // но'гам п'ереступ'і'т''
с'у'ди' / а то'ди' на'зад // та |з'но'ў //* (ГСМ-4, с. 570).

Це явище вкрай рідко фіксують в українських діалектах; у поліському ареалі воно ще відзначене в говірці с. Рудня Овруцького р-ну на Житомирщині (Вальченко, 1971; Матвіяс, 1960, с. 161). Припускаю, що в говірці с. Машеве воно могло виникнути (або зберегтися) внаслідок контактів із говіркою „кр'еўні'х ко'цапоў”, тобто росіян-старообрядців, що жили на сусідньому хуторі Чемков (800 м від Машевого); ця риса, як відомо, є однією з визначальних для північноросійських говорів (Бромлей, 2005, с. 129).

Не виключено, що контактами з говіркою мешканців Чемкова можна пояснити й такі дві синтаксичні конструкції з рукопису: *когда уходила семья то никто не бачив, и оставили самую меньшу девочку на улице спавшу* (4); *я сидел неокопавши а нопарник каже пойду може чего достану есть. И вцитание минути пока он пришил. меня ранило* (20) – пор. розділ про російську діалектну конструкцію з дієприслівником-перфектом на **-вши** (Трубинский, 1972, сс. 224–226). Про сусідів із Чемкова та їхню мову розповів Григорій Юхимович Гавриленко, 1925 р.н.:

*ну а |хутор / от гд'е мо'йа доч'ка с'тарша |замужем / з'ат'ў м'е'не
о'т:уда / так / там ну нас'ел'он:у'йе / йак ска'зат' / ка'ц'апи^і /
старо'в'ери^і / ну док т'е т'е по |руск'і'и // [...] |хутор / вос'е'м'сот
|метров од нас / це ўже гра'н'і'ца Б'е'лорус'ейі // [...] ўй'і'х о'д':ел'не
к'ладб'і'шче / [...] |жис'і'лі'и ну |радом / с укра'ї'н'ц'ам'і'и // з'ві'ч'ай в
осноу'ном о'д'і'н // і ў |гост'і'и хо'д'і'лі'и |тагже от // і шо ўй'і'х шо*

*молодци / у кожного бан'а сво'я // [...] ну йєсл'и ска'зат' шо
ч'исто ро'с'ї'ско'ю / ў й'ї'х / можна ска'зат' / та'ка йє'ка_то
дру'га'йа на'клон:ос'ц' 'ето би'ла / сво'я // (ГСМ-1, с. 266-268).*

Після аварії на ЧАЕС міжговіркові контакти припинилися, оскільки мешканців Чемкова евакуювали на територію Білорусі.

Діалектна риса, характерна для багатьох поліських говірок, – **ствердіння [р']**. У рукописі фіксуємо 46 таких прикладів: *бурак* (2), *бруки* (3), *радом* (6), *горачой* (6), *веровки* (8), *на розрад* (8), *гразни* (9), *у вісім радов* (9), *прямо* (14), *говору* [‘говорю’] (15), *блогодара* (18), *на прому наводку* (19), *горать* (21), *напилься Гора* [‘горя’] (21) та ін. (АУМ, т. 1, кк. 127, 128, 129; ЛАНП, с. 60). Ті ж лексеми фіксуємо і в інших машевських інформантів: *м'ї' радом жи'л'ї' / да'к і ў нас йє б'є'ло'рус'к'ї'є сло'ва // (ГСМ-1, с. 90); а ўй'у'но'в_у'же н'є с'тало // йє'ни' л'ў'бет' д'є граз' // (ГСМ-1, с. 110); зокол'оно п'рал'ї' // роб'отойош ден' / а но^а_н'у'ч п'раст'ї' // (ГСМ-1, с. 166); м'ї' не ш'чедро'вал'ї' / п'прямо шл'ї' ў 'хату // (ГСМ-1, с. 178); зо^а вє'роўку ўже зо'ачеп'ї'це да упа'д'є // (ГСМ-1, с. 290); кор'топл'у со'д'ї'л'ї' / буро'к'ї' с'ї'є'йол'ї' // (ГСМ-1, с. 296); йа о'ц'є л'ї'с'точок бу'маг'ї' одор'вала / зопол'ї'ла / ўже ї'дрова го'рат' // (ГСМ-1, с. 322).*

Деякі важливі діалектні риси представлені в рукописі одиничними прикладами.

Так, архаїчною особливістю окремих чорнобильських говірок є **перехід *ы* > *у* після губних**. У машевській говірці це явище є периферійним; я фіксував його в мовленні найстарших носіїв (1904–1914 рр.н.): *йє'ни н'є ў'м'ї'є'л'ї' / а ўже с'є'д'є'л'ї' / до / мучку ту с'ми'кол'ї' // (ГСМ-1, с. 106); но'чал'н'ї'к'ї' / і то їдут' роску'лачо'ї'ут' / іс хат ву'гон'айут' // (ГСМ-1, с. 126); зот'кал'ї' // до / вуч:еш' ўже ї'но'ч:еш' // (ГСМ-1, с. 130); ко'шечка н'є м'є'шайє // кол'ї'с'ток / муш'ї' / ўс'є / л'вал'ї' // (ГСМ-1, с. 146); а ў бан'ї'є / оток'ї' йа'шч'ї'к здо'ровел'ни' му'ла / і ўт'ї'рал'н'ї'к'ї' оток'ї'є_от // (ГСМ-1, с. 154); шо чор'нобул'ци' со'б'ї'є нороб'ї'л'ї' // (ГСМ-1, с. 158); пої'ду попу'тайу // мо т'реба / док йа помо'гу // (ГСМ-1, с. 374) та ін.; є такі форми і в транскрипції згаданого вище машевського аудіозапису 1959 р.: *луйеш* [‘миєш’], *луйем*, *мул'єт'* [‘намілюють’] (ГУМ, с. 112). У рукописі мемуарів наявні два приклади цього явища: *Бо надо било пр'ясть мучку* [мичку, ‘пучок конопель або льону’] *на гребни* (3) та *мати удовала хлеба, отреже скибку и больше нема* (2) – тут спостерігаємо фонетичну зміну префікса *ви>ву>у*: *удовала* (‘видавала’). Такі написання для автора закономірні – відповідаючи на запитання 950 ПЛА (горище в хліві), Федір Андрійович запропонував два варіанти – старий і новий:*

ушк'і, ви'шк'і (ГСМ-3, с. 64); це підтверджує давній висновок дослідниці нижньонадприп'ятських говірок:

Сучасні говірки засвідчують поступову заміну у (< **ы**) після губних звуженою фонемою і^н. У лівобережних говірках (Усова, Красного, Машева, Чапайки, Зимовища), а також у говірці Новошепеличів це явище спостерігається переважно у вимові людей старшого і середнього покоління (Назарова, 1961, с. 26).

Любов Кузьмівна Логвиненко, 1934 р.н., розповідала, що в селах на північний схід від Машевого займенник „ми” у 1950-х рр. вимовляли як „му”:

*шч'е пу'їдом у Б'елорус'ейу / док і б'елорусци^і нас
подрож'н'айут' // [...] це об'ш'ім Крук'і^н / Хутор / Нароў /
отуди^і — во зо Грубчу // [...] каут' «му» / ам'і^н кажом «мі^н» // [...]
йе^ні з нас см'ейалі^нс'а^е / н'емі^н з йі^нх // док — чо — жмі^н будом
см'ейайа:а / мі^н ж у чу'ж'ом с'ел'е' // (ГСМ-1, сс. 308–310).*

Дані регіонального атласу засвідчують, що в говірках названих сіл перехід **ы** > у після губних був системним, див. н.п. 61 Крюки Брагинського р-ну Гомельської обл. (ЛАНП, с. 46). Що ж до окреслення сусідів як б'елорусцоў, варто згадати зауваження Т. Назарової, що описує ситуацію станом на 1970-ті рр.:

За національною належністю населення території ЛАНП визнає себе українцями або білорусами (відповідно до республіканських меж). Ці визначення новішого походження заступили давню назву „поліщуки” (пол'ешчук'і, пал'ешчук'і), поширену й тепер на всій території ЛАНП (ЛАНП, сс. 10–11).

Двома прикладами в рукописі представлено й характерне для поліського мовлення явище **афери́зи**: *они погубли не в наступний а по собому заданию* (21); *и так я ещо проживаю в хутори Кулажин в Артема. уних дочка Паша и син Алексий, Адного дня подходит невидомий товарищ и говоритъ пришло время уходитъ* (11) – тут „адного” замість „а одного” (саме таке пояснення можна запропонувати, оскільки автор 35 разів написав однокореневі слова, що починаються на *одн-*, але тільки в наведеному прикладі *адн-*). Афери́за наявна і в транскрипції машевського аудіозапису 1959 р.: *то'ди дгре'байут' от:ул'а жар* // (ГУМ, с. 113), і в моїх записах 1997–2001 рр.: *пр'і^нме'рно дон'ка йе // пр'і^ндут' / бат'ко пу'тайе / а йе^нкого йун'роду? // с — то'кого с — то'кого // йа н'е — д:ам / с'е го'тунок по'гани // (ГСМ-1, с. 114); зот'калі^н // до вуч:еш у'же і но'ч:еш до / до — др'і'жеш / до б'і'лі'чи / до шоб'д'ет'ам йа^нк'і^нйе ш'тан'і'к'і^н по'ши'т' // (ГСМ-1, с. 130); мати'стола... / столас'сола // (ГСМ-4, с. 62).*

Діалектна лексика. Як було зазначено, мова спогадів макаронічна на всіх рівнях, зокрема на лексичному. Із діалектологічного погляду найцікавішими є випадки вживання вузьколокальної та рідковживаної загальноукраїнської лексики: *розделялис болота, растереблювали лози шильгу* [‘верболіз’ (СПГ, с. 147; ЕСУМ, т. 6, с. 404; ГСМ-3, с. 157)] *березнік все спалювали и получався сенокос (2); варили борщи, копушта щавель бурак суп кортошка с грибам, опеньки, подосиновики, обабки* [‘підберезники’ (СПГ, с. 23; ЕСУМ, т. 1, с. 105)], *маслята. це все сушеное хто сумев приготовить за летний период. то всегда с заправой (2); висел лучник* [‘підвіс для освітлення трісками’ (СПГ, с. 118; ЕСУМ, т. 3, с. 314)] *возле печи которой светили лучиной щоб бил свет в хати (3); падает печ у хати. Но неразваливается. Когда началі розбивать то небереть чекуха* [‘довбня’ (СПГ, с. 229)] (3); *а под печу били штандари* [‘стовпці, на яких тримається підлога в будівлі; ніша під піччю’ (СПГ, с. 202; ЕСУМ, т. 6, с. 471)] *у чотири толице метра И они перегорели в земле на кусочки як уголь (3); перекапівали на полях кортоплище и собирали гнилу кортошку, будяки копали, шишки берези товкли кияшник* [‘стебла кукурудзи’ (СПГ, с. 95; ГСМ-3, с. 163; ЕСУМ, т. 2, с. 442; також див. АУМ, т. 1, к. 315)] (4); *а потім начали розбивать клуни, и стройть бази, резать на усадьбах выращени хозяйвам дубі на овиули* [‘стовпи з глибокими пазами в паркані або в дерев’яній стіні’ (СПГ, с. 24; ЕСУМ, т. 6, с. 487)] (4); *тогда дивчат и вещи повикидали с дуба* [‘великий човен, видовбаний з суцільного дерева’ (СУМ, т. 2, с. 428; ЕСУМ, т. 1, с. 137)] (11); *спросил за родних но они не знают. Только сказали, что находится твой дядько Омелько на гали* [‘низька болотиста місцевість, де косять сіно’ (СПГ, с. 52)] (13); *я только делал свою роботу разметки. На досточках модли* [‘саморобна мірка, шаблон’ (СПГ, с. 127; ЕСУМ, т. 3, с. 496)] *били жалезние (13); Скоро доставили снопи овсяни, инур. И так я сделал Мату* [‘сплетене з соломи накриття, тент’ (ЕСУМ, т. 3, с. 411)] *на машину. Надели ми с переводчиком (14).* У двох випадках автор подає в дужках російські відповідники до говіркових слів; ці своєрідні метамовні коментарі вказують на те, що він уявляв майбутніми читачами своїх спогадів не тільки односельців: *Но вже стали жить немного за можней пару волов дві корови свини поросята овечки воз плуг борона клуня (ток)* [див. (АУМ, т. 1, к. 287)] *сарай (3); Благодаря що была лоза своя то носили круглие года постоли (лапты)* (3) [див. (ГСМ-1, сс. 46–48)]. Окремі лексеми автор засвоїв із просторіччя: *скот бил вигнат за дніпро, после второй настал этап. Вакуация Н-Шепелицького р-н у с. Машев за припеть (10); но подошло несколько наших танок и пушек сомоходних (20).*

Ономастика. Представлено в рукописі також важливий ономастичний матеріал, насамперед місцеві назви навколишніх сіл, хуторів, мікротопоніми, прізвиська тощо: дали один участок *под Лісухой а второй Олехнов* (2); один участок бил урочище *грубча второй глисно, там были полянки меж боли Но на них рос хвойник то прозвище дали (Хвойник)* (2); *И галя стала дорослой А потим забрали у красно, И она там вишла заму за тімоха* (4); *А резали в Кудинах, симонов лесок это километров 7* (6); *Она была с речници. А дело было возле хаток* (8); *И так я ещо проживаю в хутори Кулажсин в Артема* (11); *На грубчи он мне говорит находится ваших две семей на Мортиновой пайци* (13); *Но мне они рассказали що батько находится в Гусовских Нивищах* (13).

Фразеологія. Виразності авторській мові додає вживання в рукописі фразеологізмів – як діалектних, так і загальноновних: *но за мясо и за сало, то вгоди кажутъ ради. потому що забивали порося одно в год* (2); *а мати напече блинчиков. и дастъ шкварку и нехай душа радуется хочеш маж или їж* (2); *все било сомотканое от головы и до ног* (3); *в бедняко одна душа як у голиша* (5); *но учителя гуляли гуляли и дошло комуто до головы спянки що ми замкнули ученика в учительской. И кинулис мене шукать но мене небило дома, то їм ноч була робинова¹⁰ до утра* (6); *это километров 7 и надо ити досвета и обратно щоб управитис у школу то яка вже шла наука в голову* (6); *федора борисового получил указания иті до домни в прими щоб спасти свою душу* (10); *когда прорвали оборону, идемо в тил немцев курсируем то влево то управо, ходим не зная на яком свете и ноякой земле* (16); *ишол лесной дорогой и вишел на Апушку леса стояло три домика но води душа вон. Захожу в останий двор* (20); *один спрашивает что пил я отвечаю напилься своего Гора, они дали чевото* (21) та ін. Інколи фразеологізми контамінуються: *Получив я спецовку таку що в голове неснілос* (9). Фразеологізми (зокрема з компонентом *душа*) наявні також в усних розповідях мемуариста: ну х'лопци' соб'рали'с'а^e / да^o йаг_ да'ли' йо'му // та^oк в'і'н т'рохи' побу' по'бу' / до^a ї' Богу' душу о'д:аў // (ГСМ-1, с. 184).

Синтаксичні особливості. У рукописі відчутний вплив синтаксису усного мовлення (змішування прямої і непрямой мови та ін.): *то наменя говоритъ прораб Тимошенко що тебя посадять* (9); *и подходит до мене*

¹⁰ Цей фразеологізм дуже давній і має міфологічне підґрунтя. Горобина ніч (біл. *рабінавая, арабінавая, вераб'іная* ноч; рос. *рябиновая, воробьиная* ночь) – у східних слов'ян назва темної ночі із сильним дощем, грозою і блискавицями; таку ніч вважали часом розгулу нечистої сили (ЗУЕ, с. 147; Німчук, 1987).

*батько и говорить що дойдеш до Красна, чемодан нехай їде а сам уйдеш в сторону (10); и увидил дим. Находилас семя Торасевичей Ивана и ображия Прохора. Онi менi **расказую що тебе нема уживих** (13); только сказали, що находится **твий** дядько Омелько на гали (13) тощо (пор. Бідношия, 2011).*

Водночас варто звернути увагу на деякі книжні вирази, які мемуарист засвоїв на слух із частково зміненою семантикою: *но **всього того, що** нехватало книжок, зошитов ручок корондашей чорнила, ручки делали сами с очерету (1); но **всього того що** біла корова и свое молоко, то була большая поддержка (4) – тут, очевидно, мав бути вжитий канцеляризм в силу того что [‘оскільки’].*

Наївні стилістичні засоби та особливості архітекτονіки твору

Із-поміж стилістичних засобів відзначаю приклади звертання автора до читачів: *от меня забирають Вецмешок с хлебом мед сестри и говорят ми тоби будем выдавать. Но як мені стало жалько за етох хлеб що хотелось ест. **Толко подумайте** (16); була арт подготовка 2 часа 45 минут **учтите** що там оставалос (20) та ін.*

Серед інших наївних стилістичних засобів виділяється сталий вираз *прощай – здрастуй* на позначення швидкого пересування (переважно потягом) між місцевостями: *потом машина железна дорога вогони **И здрастуй Львов**, Пролежал в Львове у госпитали на утаром етаже (22); обратно машина станция Жалезна дорога, сан ешалан. **прощай Львов. Здрастуй Сухуми Абхазька АССР (22); прощай сухуми здрастуй Кіев**. Но у Києви пошол на Єврейский базар я знал хорошо потому что работал на Жуковом острове (22); и так Київ Коростин. **И здрастуй станция Зимовища**. На станций мене ждали (23); вакуаея **Прощай чорнобильский р-н и с. Машев. Здрастуй Баришевский р-н с. Лукаши (23)**.*

Окремі сюжети мемуарист подає як вставні оповідання; наприклад, про виховання всім селом дівчинки Галі, яку залишила в Машевому сім’я „с глубокой украйни” під час Голодомору, а також про її подальшу долю (див. Додаток, с. 4). Історію про Галю представлено також у 2-й частині *Говірки села Машеве* з дещо іншим фактажем, що свідчить про її перетворення на місцевий переказ, а також дає змогу аналізувати формування й побутування таких жанрів; про певну фольклоризацію свідчать мелодраматичні деталі у версії Ганни Миколаївни Горбаченко, 1928 р.н.:

аж н'єс'є љженичина но коромисл'і дв'і ведри йєйєц // а вуон йак побачиў // ч'їста \Сокол \Гал'а // [...] а та \матка \кає / у йїйїє собака пор'ваў / док \буд'є шрам / і там д'є там бородоўка // пуд но'гоўу / шрам \буд'є / у там і там \род'імка // і йуон пр'їйєхаў / по'шоў до теї \Гал'і Сокол'ове / кає / \Гал'а / йа \матку то'б'іє но'шоў // [...] \хочеш сто\кан

до'р'їелки / ѡа то'б'е ка' / н'е дам / [...] ѡа'к'би же ^ао'на з'разу по'в'їрила /
до по'їїехала ту'д'и / док ище ^аматка ж'ї'ва бу'ла // (ГСМ-2, с. 286).

Можна припустити, що мемуарист працював над рукописом із суттєвими перервами, тому два сюжети помилково записав повторно (і пізніше перекреслив відповідні фрагменти). Це розповіді про те, як мало не затонув дуб із 45 хлопцями й дівчатами, яких везли на примусові роботи до Німеччини [*благодора деду Оксану, за его умели руки остались ми живи* (11)], та про хліб, отриманий у польському підрозділі під час лікування від тифу [*через улицу формировався Польский полк, то їм поляки везли белый хлеб и нашего не їли* (17)]. У кожному варіанті є як спільні елементи (ніби з „оповідання-платівки”), так і відсутні в іншому деталі; це дає змогу простежити особливості авторського текстотворення.

Діалектний еґо-документ у світлі сучасної гуманітаристики

У гуманітарних науках зростає інтерес до особистості діалектоносія, його „персональної історії”, психологічного досвіду. Спогади Ф.А. Горбаченка можуть стати цінним джерелом не тільки для діалектології, мікроісторії (тут насамперед варто згадати розмову мемуариста з Микитою Хрущовим та Євгеном Патоном під час будівництва мосту в Києві, див. Додаток, с. 9), а й для досліджень зі звичаєвого права, етнопсихології та інших антропологічних дисциплін. Ось, наприклад, сюжет про випадкову зустріч із однокласником на плацдармі в Польщі, коли 21-річні хлопці дали один одному клятву: *поздоровкалис поплакали. Он мне предлагает такой вариант. Когда будем живи то я буду брать соби Ївзу Восилову за жену. [...] А ежели я погину то обовязково, щоб она була у тебя за жену. И так ми дали на вислинском пладцарм клятву* (див. Додаток, с. 19), сюжет про операцію в польовому шпиталі й архетипне марення під наркозом: *мне хотели отнять руку. Привязуют стоять несколько человек и говорят Считай, Я досчитал до 120 раз. Один спрашивает что пил я отвечаю напился своего Гора, они дали чевото. Только видел як на мене шли льви тигри вопшем всяки звери* (див. Додаток, с. 21).

Звертає на себе увагу, що мемуарист у багатьох ситуаціях пише про їжу, переважно про її брак. Так було з раннього дитинства: *стало лучше жить начал свой хлеб. на столе под полотенцем лежат но мати удо-вала хлеба, отреже скибку и больше нема* (2); *мати напече блинчиков. и даст шкварку. и нехай душа радуется* (2). Під час Голодомору 1932–33 рр. автор мав 9–10 років: *перекапівали на полях кортоплище и собирали гнилу кортошку, будяки копали, шишки берези товкли кияшник. Но все пережили и остались живи* (3). Образи шкільних років запам'яталися

на все життя: у школи бил горячой обед. Колхозникам давали толони на обед а кто одноосибник то за гроши. Учтить яка была обида для нас (6). Характерна історія вже із часів роботи в Києві на будівництві (авторові спогадів тоді було 16-17 років): захотел есть узяв в лорке половину но замной наблюдал товарищ що я ев сухой хлеб и он отобра кусок хлеба но я заплакол. Неплач и пошол принес мне Молока пей щоб жажду согнал (8). Під час окупації німці примушували машевських чоловіків виконувати дорожні та інші роботи. 19-річний Федір на той час був уже кваліфікованим теслярем: переводчик Позвал коменданта он обошел и сказал хорошо сделано, по руски и винос Длину банку консерви рыбной и буханку хлеба. Открыли консерву. Сказал щоб я все поев. Потом дали котелок и сказали щоб я пошол на кухню получить соби продукты (14). Невдовзі після мобілізації до Червоної армії 21-річний ефрейтор Федір Горбаченко захворів на тиф. Про перебування в шпиталі згадує таке: когда я зашол в коридор то от меня сестри забрали хлеб. И сказали Ми тоби будем выдавать, Но мени хлеба недали только бульон. Но знает яка обида была за хлеб (17). Навіть поранення під час боїв у Польщі в його свідомості пов'язане з їжею (сухарями): я сидел некопавши а напарник каже пойду може чего достану есть. И вцитание минути пока он пришол. Меня ранило, только услышав треск. Но перед этим я сидел за пулеметом навколюшки Имне говорит сзади Горбаченко на сухорей я резко поверачиваюс. И мне всколоч прамо в левое плечо разбил в нет а щоб не повернулся прамо в сердце. Но возле мене никого небыло пока непришол напарник (20). Напевно, така постійна зосередженість мемуариста на темі харчів відображає світосприйняття його покоління, на дитинство і юність якого припали такі соціальні катастрофи, як колективізація, Голодомор та Друга світова війна (пор. ГСМ-1, с. 238).

Попри труднощі життя й постійну боротьбу за фізичне виживання, Федір Андрійович залишився доброю й позитивною людиною. У своїх спогадах він не подає різких оцінок, компрометуючих фактів про конкретних осіб. Показовим є опис повернення додому після поранення й демобілізації: здраствуй станция Зимовища. На станций мене ждали. Откуда никого не бачив, но ктот собицил. Устреча плач гости ребята дивчата. Хорошо родная сторона и свой люди (23).

Висновки

Розглянуті спогади доповнюють діалектні, ономастичні, етнолінгвістичні й мікроісторичні свідчення Ф. А. Горбаченка та його односельців, представлені в чотирьох частинах видання *Говірка села Машево Чорнобильського району*, сприяють осмисленню „персональної історії” у зв'язку із загальною тенденцією зростання інтересу гуманітаристики

до особистості діалектоносія. З уведенням рукопису до наукового обігу ідіолект мемуариста стане доступним для вивчення як в усній, так і в писемній формі, що є рідкісною можливістю в роботі зі збереження (а в певному сенсі й ревіталізації) мовної спадщини зруйнованого ареалу Чорнобильського Полісся. Достатньо вагомими є також аргументи щодо цінності пам'ятки для історичної й діалектної фонології української мови.

Додаток

Пропоную уривки спогадів Ф. А. Горбаченка (приблизно чверть від загального обсягу твору: сторінки 1–5 становлять суцільний текст; зі сторінок 9, 19, 20, 21 представлено фрагменти) та факсиміле окремих сторінок рукопису. Текст передано максимально точно: на мою думку, у наукових виданнях писемні діалектні тексти слід відтворювати без жодного редагування; в інших випадках (для ширшого кола читачів) за потреби припустимо навіть перекладати діалектні тексти літературною мовою зі збереженням особливостей розмовного синтаксису (пор. Бідношя, 2004). Вибір уривків здійснено з огляду на важливість зафіксованих діалектних рис, історичну та художню цінність.

<Стор. 1> [...] Батько и мати брали мене на поле с собой. Були свой воли своя земля и був собака Мурза и стали ми с ним друзья, он меня сильно любил. В сем лет пошел в школу. учился неплохо, но всего того, що нехватало книжок, зошитов ручок корондашей чорнила, ручки делали сами с очерету (но пера били а чернило, с химических корондашив.) А потом начал гонить свині на пашу батько начал приручат до старших надо било вставать рано когда скот пошел на пашу, то за скотом череда овец. А за овечкам, гонім свині. Потому що все шло по одной улици по направленію пасдбища, Ве двигалос своїм путем

<Стор. 2> Начал гонит овечки с таршими по очереди на свободнія поля где непохали. Скот начал с таршими в лес. гонит. по очереди Отпасем. за себе. а на другу очеред за даного соседа. Но надо біло жить, зарабатывать себе на труд. Потому землі у нас не било, не дохват. Небуло зерна, батько сия в Корогоді незнаю чи на половину на третину. Потім. начали раздавать землю малоземельним, кустарники. Но я йздил. с батько и братом Алексием. на раскорчовку пас воли дали один участок под Лісухой а второй Олехнов. И надо било все викорчовать, а потим все сорат. И в перву очаред посять просо. Но

просо било очень хороше, и постепенно переходило земля в сивозмен. Так само розделялис болота, растереблювали лози шильгу березнік все спаловали и получався сенокос один участок бил урочище грубча второй глисно, там били полянки меж боли Но на них рос хвойник то прозвище дали (Хвойник) Когда все разделали землю Болота и стало лучше жить начал свой хлеб. на столе под полотенцем лежать но мати удовала хлеб, отреже скибку и больше нема. Варили борщи, копуста щавель бурак суп кортошка с грибам, опеньки, подосиновики, обабки, маслята. Це все сушеное Хто сумев приготовить за летний период. то всегда с заправой. Но за мясо и за сало, то вгоди кажут ради. потому що забивали порося одно в год Як я знаю бо я пас, Все оставляли для посевной на косовицу. паску. и другие расходи. а мати напече блинчиков. и дасть шкварку. и нехай душа радуется хочеш маж или їж.

<Стор. 3> Но був такой период що недосталь хлиба, и негде достать, Но всегда делилис хоть яког пивпуда. щоб дожить до нового урожая Но вже стали жить немного за можней пару волов дві корови свини поросята овечки воз плуг борона клуня (ток) сарай Но хата била с рублена с дерева, одна комната сени. Небольшие било в нас всего пять душ отец мать брат Алоша (старший) я и сестра Леся, но в той хати небило где спать На полу помещалос 4 человека, а один спав самий менши на запечку. Но била сплачена вся семя у хаті било 3 оконца по 4 шибочки небольших, Висел лучник возле печи которої светили лучиной щоб бил свет в хати Бо надо било прясть мучку на гребни, или пошит рубашку и штани с полотна сомотканого, потому що в тот период детской жизни ми незнали що такое ботинки, бруки рубашк Все било сомотканое от головы и до ног, Благодаря що била лоза своя то носили круглые года постолы (лапты) Брат женился постройлі ему хату сарай лошадь купили воз сани толко жить, Но нам стало свободнее жить Вернись и еще за хату, падасть печ у хати. Но неразваливается. Когда началі розбивать то небероть чекуха. А она била сделана с чистой глины, и комин. то разбивали ломом по частям, и викачивали на двор. А под печу били штандари у чотири толще метра И они перегорели в земле на кусочки як уголь Но захату як она стройлас та незнав ні батько ні дід.

Див. рис. 1.

<Стор. 4> Началас голодовка 32-33 р. трудно біло жить хлеба недохват Но всего того що біла корова и свое молоко, то була большая поддержка Перекапівали на полях кортоплище и собирали гнилу кортошку, будяки копали, шишки берези товкли кияшник. Но все пере-

жили и остались живи. До нас в село Машев с глубокой украини 4 семей добилис с детьми, дорогой що у них било все продали і проели. Осталісь только що наних. Но жили як говорится с большим трудом хто дасть лошупиня скортошки кто якогос молочка, кто кусок половника. И все чотири семей вижили. Одна семья 5 человек жили на нашей улице. било трое дітей било очень трудно, полно вошей передется нечим подходят дети доних, а они сядять под плотом и плачуть щоб неподходили до ніх, Но детское сердце як говорится жалкое Кто украдет удома що возможно и несли їм що они поели, И в нас било недосталь Когда уходила семья то никто не бачив, и оставили саму меньшу девочку на улице спавшу. Когда проснулас начала плакать и кричать. Дети успокойли, накормилі, и спросилі як тебе звать, она сказала галя. Наши женщины соседки обмили, воши обобрали, обстригли що была полна голова вошей и гнид, переделе. И стала Галя у нас жить, одужала хорошо поправилас, забрала друга соседка, тоже пожила, А потим до третьей. И галя стала дорослой А потим забрали у красно, И она там вишла заму за тімоха у него была одна рука. Мали свой деток. Нашли еї сестри и приехали доних, счас живе галя с тімохом на галиной родині. Див. рис. 2.

<Стор. 5> Началас коллективизация Начали раскуркулівать господарства щоб и шли в колгосп. На центри села, стояв стол, и настоле стояв с Чернобиля уполномочений и уговаривал население подавайте заявки. Начали перви писать комнизамы заявки то їм давали по три метри материй и начали организовивать октив, коли немного укрепилис, То начали подходит до богатших забирать уних хлеб и ве имущество. Витягували . женщин за коси що нешли з свой хати, Потім пришла очередь до середняков, Но те писали заявки добровільно, запрягали воли кони складали на вози плуги бороны тогла шлей и все везли на стан, А стан зробили у хазяйских клунях А потім начали розбивать клуні, и стройть бази, резать на усадьбах виращени хозяївам дубі на овшули. А втретю очередь подошли до бедняков, Но в бедняко одна душа як у голиша. Кто струсил то завезли все в колгосп без страха, Потому що обкладивали, налогам позикой, заведуть у хату, и сидять в пятьох распишис на позику сколько они хотять, а нераспишеся то некоторые и получали стусана. Нас непошло в колгосп пять семей забрали землю клуню хлеви сільско хозяйствени ремонент коня. Осталас одна мала хата. Но не унивалы Паслы воли в колхози скот кольхозний за хлеб, и октивистов котри перешли с комнізамов в комунисти, стойло которос

Рисунок 2.

Рукопис спогадів Ф. А. Горбаченка (про Галю, с. 4).

Наказала голодовка 32-33 р. трудно біло шить
Хлеба недохват но вела тая що біла корова
и свое молоко, то була большая подарка
перекативши на ползу кортанише и дарама
ишлу кортанику, будяки копану, шашки берези
толкени низьки, но все перешли и
остались шить. До нас в село Машев
с глебекою укреши Чесми добисие
с детьми дорою що у них біло все прогаси
и прогаси остались только шо наших.
но шили як говорите в больши трудно
это дасте спомини скортошки и таякое
шашка, кто кусок полавни, и все котри
свои шили. Одна сестра в колове, шили
на наш ульзи. біло троє дити біло оля,
трудо, полила наша передетя и ким
подсодзтаз дити доших, а они ~~дети~~ сидеть под
востом и плакуть щоб иподородни до
на, но детекое сядзе як заворите, шашка
кто украдет удома шо возможно и наели їм
шо вони поели и внас біло неостави
когда угодна свез то никто не ~~бачи~~
бачи, и оставши свою шили дити
на ульзи спавши. когда прощиває наша
плакати и крикати. Дети ушакони, накорн
ли, и спрасили як тебе зветь, она сказала
Галю, наши шонизни соседки обили, воши
обобрали, обстригли шо біла наша голова
и шили и шид, переодели и стала Галю у нас
шить, одушача порашо поправила, забрала
друга соседка. тоже пошила, А потом уо
работой и Галю стала дорою и потом
забрали украсно и она тасел шилиа замю
за тилом. у него біла одна рука.
Мами свои дити, наши иі сестри
и приехали доник, екс шиле Галю с
тимоном на Галиной родині

за гноєм за летний период, то в сую землю осенью засеваемо собі житом хлеб бил всегда на столе ржаной. Но качественный, даже за-видивали колхозники, що у них была вся земля

<Стор. 9> [...] Одного дня распалубовов на ходовой бика, и зовуть мене на остров. Рядом с биком стояв деревянный мост. Я сошел по-лестницы на остров. Стоять пять человек, в одинаковой одежи, Но у мене руки грязни в иржи та смоли. И вдруг они простягают мені руки. самый менши говорит ничево ви рабочий. Разговаривали много времени. Но один товарищ усе пише. И вдруг спрашуют чия на вас спецовка я ответил моя. На етом закончили разговор. и они ушли, Стояло три машины легковых, посели и уехоли. Вернулся на свое место работы И вдруг подходит начальство моста. Начали меня спрашивать я ответил, як було. То наменя говорит прораб Тимо-ошенко що тебя посадять. На завтра на работу подходит кладовщик, и говорит получиш у кладовой свое убрания. Получив я спецовку таку що в голове неснілос Из головы и доног. Назавтра мені сказали що то був Хрущов. И с ним Патон, которий стройв мост [...]

<Стор. 19> [...] Одного дня подходят до нашей ячейки где стояв пулимёт офицер и сержант. Но мой солдат гукае мене Горбаченко пришли. Я сказав иду. подхожу подав честь. Офицер спрашуе що ви Горбаченко Я отвечаю да он. Мне говорит у меня связной Гор-баченко Андрей Софронович. Я отвечаю ето мой однокласник. Он рассказал где находится кепе йхне Немного погорили с лейтенантом Я ему доложил що три батарей окопах на прому наводку исзаци траншей немецких Он винул бинокл и убедився що нетолько ба-тарей ай танки. Наблюдали долго по траншеях немецких. Я пошел по траншей до Андре Софроновича. Поздоровкалис поплакали. Он мне предлагает такой вариант. Когда будем живи то я буду брать собі Ївгу Восилону за жену. Она наша однокласница. А ежели я погину то обовязково, щоб она була у тебя за жену. И так ми дали на вислинском пладцарм клятву – И остались оба живи. Я Инва-лид 2 гр. Андрий здоровий Пришел я обратно у траншею рассказал лейтенанту он ответил неужели ето правда. Но он мне ответил що наш полк тяжелой Артилерей перебазировався на расстояние 40 километров. Но Проти вас большой немецкий укреп район. У немцев був лес И ночу як ударила тяжола Артилерия то ничего неосталос. Только стовбури с дерева и пушки поверачувани а с воздуха пустили напальм. Ето було невероятно

<Стор. 20> [...] И дем по той пути по которой шли сюди, И вдруг нас встречает другое подразделение. Действия у период шли польским лесам возовим дорогам лесним просекам проходили укреп райони Но ми незнали куда нас так Бистро поджимать. И дошли до больших лесов Аказуеть в том лесу находятя гитлеровские склады. Но нас с зади подерживали наши танки. Но нам непришло бачить эти склады. Солдата одного ранило но невидомо откудава осталис д ваем с пулиметом. И несколько овтамачиков. Но подошло несколько наших танок и пушек сомоходних. Начался Танкови бой но я отошол с бугра у ложбину там стояли домики и наши самоходки. Я сидел неокопавши а нопарник каже пойду може чего достану есть. И вшитание минути пока он пришол. Меня ранило, только услышав треск. Но перед етим я седел за пулеметом навколюшки И мне говорит с зади Горбаченко на сухорей я резко поверачиваюс. И мне всколоч прамо в левое плечо разбил в нет а щоб не повернулся прамо в сердце. Но возле мене никого небило пока непришол напарник Ответ мне бил дан с воздуха. Оставляю его с пулеметом одного а сам ушол в лес по направлению Востока откуда ми шлі И улесу стретился с тром наших солдат, А то били врачи Танковой часть перевезали и дали мне направление куда ити [...]

<Стор. 21> [...] Когда я ишол ранен то дошел до сан части танково и меня спросили почему не у своей части. Я ответил меня направили санитарний врач. Мне сделали толко перевязку уже непомню чи мени давали їсть. Я рассказал о собитий. откуда я направлен. Подошла машина и погрузили нас трох ранених. И кудато увезли Но нас привезли у лес. Я ще такого лесу небачив Чистий дерево у дерево посажено як хороший сад. Стаяло одно помещение с верху небольшое когда нас розгрузили и подошли до здания то раскрылис двери и ступеньки пошли як у погреб стал подземной коридор. Но в етом коридори в один рад стояли не койки, А як полики сделани с деревяного или другого чегото. Но заводять нас в зал большой но там невидно конца етому залу. Стоять стали операционие и на каждом столе режуть солдат, врачей не видимо сколько, только видно у верху як горать над столам болшие обожури с лампочкам. Раздевають мене и ложать на стол сходу, И подходить худой старий врач, И говорить де той герой що нигде неподается к опирацей. Мне хотели отнять руку. Привязують стоять несколько человек и говорят Считай, Я досчитал до 120 раз. Один спрашивает что пил я отвечаю напилься своего Гора, они дали чевото. Только видел як на мене шли льви тигри вопшем всяки звери. Див. рис. 3.

БІБЛОГРАФІЯ

Джерела

- АУМ – Матвіяс, І. (Гол. ред.). (1984–2001). *Атлас української мови* (Т. 1–3). Наукова думка.
Transliteracja: Matviias, I. (Hol. red.). (1984–2001). *Atlas ukraińskiej mowy* (Т. 1–3). Naukowa dumka.
- ГБ – Бідношия, Ю., & Дика, Л. (2008). *Говірки Бориспільщини: Сучасні діалектні тексти та пам'ятки мови*. Інститут української мови НАНУ.
Transliteracja: Bidnošyia, Yu., & Dyka, L. (2008). *Hovirky Boryspilshchyny: Suchasni dialektni teksty ta pamiatky mowy*. Instytut ukraińskiej mowy NANU.
- ГСМ-1 – Бідношия, Ю., & Дика, Л. (Уклад.). (2003). *Говірка села Машеве Чорнобильського району. Ч. 1: Тексти*. Довіра.
Transliteracja: Bidnošyia, Yu., & Dyka, L. (Uklad.). (2003). *Hovirka sela Masheve Chornobylskoho raionu. Ch. 1: Teksty*. Dovira.
- ГСМ-2 – Воронич, Г., Москаленко, Л., & Пономар, Л. (Уклад.). (2003). *Говірка села Машеве Чорнобильського району. Ч. 2: Тексти*. Довіра.
Transliteracja: Voronych, H., Moskalenko, L., & Ponomar, L. (Uklad.). (2003). *Hovirka sela Masheve Chornobylskoho raionu. Ch. 2: Teksty*. Dovira.
- ГСМ-3 – Бідношия, Ю., Воронич, Г., Дика, Л., Москаленко, Л., & Пономар, Л. (Уклад.). (2003). *Говірка села Машеве Чорнобильського району. Ч. 3: Матеріали до Лексичного атласу української мови*. Довіра.
Transliteracja: Bidnošyia, Yu., Voronych, H., Dyka, L., Moskalenko, L., & Ponomar, L. (Uklad.). (2003). *Hovirka sela Masheve Chornobylskoho raionu. Ch. 3: Materialy do Leksychnoho atlasu ukraińskiej mowy*. Dovira.
- ГСМ-4 – Бідношия, Ю., Воронич, Г., Дика, Л., Москаленко, Л., & Пономар, Л. (Уклад.). (2005). *Говірка села Машеве Чорнобильського району. Ч. 4: Матеріали до Поліського етнолінгвістичного атласу*. ЦЗКС.
Transliteracja: Bidnošyia, Yu., Voronych, H., Dyka, L., Moskalenko, L., & Ponomar, L. (Uklad.). (2005). *Hovirka sela Masheve Chornobylskoho raionu. Ch. 4: Materialy do Poliskoho etnolinhvistychnoho atlasu*. TsZKS.
- ГУМ – Довгопол, С., Залеський, А., & Прилипко, Н. (Уклад.). (1977). *Говори української мови: Збірник текстів*. Наукова думка.
Transliteracja: Dovhopol, S., Zaleskyi, A., & Prylypko, N. (Uklad.). (1977). *Hovory ukraińskiej mowy: Zbirnyk tekstiv*. Naukowa dumka.
- ГЧЗ – Гриценко, П. (Ред.). (1996). *Говірки Чорнобильської зони. Тексти*. Довіра.
Transliteracja: Hrytsenko, P. (Red.). (1996). *Hovirky Chornobylskoi zony. Teksty*. Dovira.
- ЕСУМ – Мельничук, О. (Ред.). (1982–2006). *Етимологічний словник української мови* (Т. 1–6). Наукова думка.
Transliteracja: Melnychuk, O. (Red.). (1982–2006). *Etymolohichniy slovnyk ukraińskiej mowy* (Т. 1–6). Naukowa dumka.

- ЗУЕ – Жайворонок, В. (2006). *Знаки української етнокультури: Словник-довідник*. Довіра.
- Translitteracja:** Zhaivoronok, V. (2006). *Znaky ukraïnskoi etnokultury: Slovnyk-dovidnyk*. Dovira.
- ЛАНП – Назарова, Т. (1985). *Лінгвістичний атлас нижньої Прип'яті*. Наукова думка.
- Translitteracja:** Nazarova, T. (1985). *Linhvistychnyi atlas nyzhnoi Prypiati*. Naukova dumka.
- ПЛА – Дзендзелівський, Й. (1987). *Програма для збирання матеріалів до Лексичного атласу української мови*. 2-е вид. Наукова думка.
- Translitteracja:** Dzenzdelivskiy, Y. (1987). *Prohrama dlia zbyrannia materialiv do Leksychnoho atlasu ukraïnskoi movy*. 2-e vyd. Naukova dumka.
- СПГ – Лисенко, П. (1974). *Словник поліських говорів*. Наукова думка.
- Translitteracja:** Lysenko, P. (1974). *Slovnyk poliskykh hovoriv*. Naukova dumka.
- СУМ – Білодід, І. (Ред.). (1970–1980). *Словник української мови* (Т. 1–11). Наукова думка.
- Translitteracja:** Bilodid, I. (Red.). (1970–1980). *Slovnyk ukraïnskoi movy* (Т. 1–11). Naukova dumka.

CAS – Centrum Archiwistyki Społecznej. (2024, czerwiec 16). <https://cas.org.pl/>

Література

- Бідношия, Ю. (2004, вересень 23–29). Зажурені хати (розповіді переселенців з Чорнобильщини). *Тижневик „2000”*.
- Translitteracja:** Bidnoshiya, Yu. (2004, veresen 23–29). Zazhureni khaty (rozpovidy pereselentsiv z Chornobylshchynu). *Tyzhnevuk „2000”*.
- Бідношия, Ю. (2006). Етнолінгвістичні записи з Північного Підляшшя. *Діалектологічні студії*, 6, 335–356.
- Translitteracja:** Bidnoshiya, Yu. (2006). Etnolinhvistychni zapysy z Pivnichnoho Pidliahshhia. *Dialektolohichni studii*, 6, 335–356.
- Бідношия, Ю. (2011). Явища діалектного синтаксису, зумовлені його усною природою. *У словому полі мови. Пам'яті Інни Петрівни Ченігу*, 44–48.
- Translitteracja:** Bidnoshiya, Yu. (2011). Yavyshecha dialektnoho syntaksysu, zumovleni yoho usnoiu pryrodoiu. *U sylovomu poli movy. Pamiati Inny Petrivny Cherihu*, 44–48.
- Бідношия, Ю. (2021). Унікальна діалектна пам'ятка (до сторіччя Ольги Онацик, народної поетки з Ягуштова). *Над Бугом і Нарвою*, 6, 20–22.
- Translitteracja:** Bidnoshiya, Yu. (2021). Unikalna dialektna pamiatka (do storichchia Olhy Onatsyk, narodnoi poetky z Yagushtova). *Nad Buhom i Narvoiu*, 6, 20–22.
- Бідношия, Ю. (2022). Феномен писемних діалектних текстів (наївна поезія Північного Підляшшя). *Вісник Житомирського державного університету*

ім. Івана Франка. *Філологічні науки*, 1(96), 53–74. [https://doi.org/10.35433/philology.1\(96\).2022.52-74](https://doi.org/10.35433/philology.1(96).2022.52-74)

Transliteracija: Bidnoshyia, Yu. (2022). Fenomen pysemnykh dialektnykh tekstiv (naivna poeziia Pivnichnoho Pidliashshia). *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu im. Ivana Franka. Filolohichni nauky*, 1(96), 53–74. [https://doi.org/10.35433/philology.1\(96\).2022.52-74](https://doi.org/10.35433/philology.1(96).2022.52-74)

Бідношия, Ю. (2023). Твори наївних поетів як джерельна база для словника українських говірок Підляшшя. В Т. Ястремська, & Д. К. Рембішевська (Ред.), *Ad fontes. Джерела діалектологічних студій* (сс. 398–409). Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Інститут Славістики ПАН. <https://doi.org/10.33402/dssg.2023-1/14>

Transliteracija: Bidnoshyia, Yu. (2023). Tvory naivnykh poetiv yak dzherelna baza dlia slovnyka ukrainskykh hovirok Pidliashshia. V T. Yastremska, & D. K. Rembishevskaya (Red.), *Ad fontes. Dzhherela dialektolohichnykh studii* (ss. 398–409). Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakovycha NAN Ukrainy; Instytut Slavistyky PAN. <https://doi.org/10.33402/dssg.2023-1/14>

Бромлей, С. (2005). Морфология. В Касаткин, Л. (Ред.), *Русская диалектология* (сс. 114–178). Академия.

Transliteracija: Bromlej, S. (2005). Morfologiya. V Kasatkin, L. (Red.), *Russkaya dialektologiya* (ss. 114–178). Akademiya.

Вальченко, І. (1971). Давальний відмінок множини в значенні орудного в українських говорах. *Праці XII Республіканської діалектологічної наради*, 180–188.

Transliteracija: Valchenko, I. (1971). Davalniy vidminok mnozhyny v znachenni orudnoho v ukrainskykh hovorakh. *Pratsi XII Respublikanskoï dialektolohichnoi narady*, 180–188.

Демірська, Г. (2011). *Великдень у Романівці*. ПП «Верещинські».

Transliteracija: Demirska, H. (2011). *Velykden u Romanivtsi*. PP «Vereshchynski».

Дика, Л. (2016) Окання машівського типу. *Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки*, 189, 30–33.

Transliteracija: Dyka, L. (2016) Okannia mashivskoho typu. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filolohichni nauky*, 189, 30–33.

Матвіяс, І. (1960). Поширення деяких морфологічних явищ у середньонадніпрянських говорах. *Середньонадніпрянські говори*, 156–164.

Transliteracija: Matviias, I. (1960). Poshyrennia deiakykh morfolohichnykh yavyskh u serednonaddniprianskykh hovorakh. *Serednonaddniprianski hovory*, 156–164.

Назарова, Т. (1961) Деякі фонетичні гіперизми в українських говірках нижньої Прип'яті. *Діалектологічний бюлетень*, VIII, 18–30.

Transliteracija: Nazarova, T. (1961) Deiaki fonetychni hiperyzmy v ukrainskykh hovirkakh nyzhnoi Prypiati. *Dialektolohichniy biuleten*, VIII, 18–30.

Німчук, В. (1987) До історії й етимології давньоруського рабинаѣа ночь. *Л. А. Булаховский и современное языкознание*, 236–246.

- Transliteracja:** Nimchuk, V. (1987) Do istorii y etymolohii davnoruskoho рабинаѣа ночь. *L. A. Bulahovskij i sovremennoe yazykoznanie*, 236–246.
- Пилипенко, Г. (2021). *Южноволинский диалект украинского языка в Аргентине (Мисьонес): дневник переселенца из межвоенной Польши Кирилла Вознюка*. Индрик.
- Transliteracja:** Pilipenko, G. (2021). *Yuzhnovolynskij dialekt ukrainskogo yazyka v Argentine (Misiones): dnevnik pereselenca iz mezhvoennoj Polshi Kirilla Voznyuka*. Indrik.
- Синельников, О. (2009, травень 26). Три тисячі квадратних метрів пам'яті: країні потрібен музей врятованих скарбів Чорнобильського Полісся. *Урядовий кур'єр*.
- Transliteracja:** Synelnykov, O. (2009, traven 26). Try tysiaci kvadratnykh metriv pam'iaty: kraini potriben muzei vriatovanykh skarviv Chornobylskoho Polissia. *Uriadovyi kurier*.
- Трубинский, В. (1972). Синтаксис. В Мещерский, Н. (Ред.), *Русская диалектология* (сс. 207–253). Высшая школа.
- Transliteracja:** Trubinskij, V. (1972). Sintaksis. V Meshcherskij, N. (Red.), *Russkaya dialektologiya* (сс. 207–253). Vysshaya shkola.
- Хомчак, Л. (2023). Мікросвіти депортованої з Надсяння. В Т. Ястремська, & Д. К. Рембішевська (Ред.), *Ad fontes. Джерела діалектологічних студій* (сс. 115–136). Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Інститут Славістики РАН. <https://doi.org/10.33402/dssg.2023-1/14>
- Transliteracja:** Khomchak, L. (2023). Mikrosvity deportovanoi z Nadsiannia. V T. Yastremska, & D. K. Rembishevska (Red.), *Ad fontes. Dzherela dialektolohichnykh studii* (ss. 115–136). Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy; Instytut Slavistyky PAN. <https://doi.org/10.33402/dssg.2023-1/14>
- Шевельов, Ю. (2002). *Исторична фонологія української мови*. Акта.
- Transliteracja:** Shevelov, Yu. (2002). *Istorychna fonolohiia ukrainskoi movy*. Akta.

**On the Issue of Written Dialect Monuments:
a Study of the Manuscript of a Chernobyl Zone Immigrant's
Memoirs**

A promising direction of dialectological research is the study of modern written dialect texts, in which the naive literary creativity of pensioner peasants is usually realized. The manuscript of the memoirs of F. A. Horbachenko, born in 1923, an immigrant from the village Masheve, Chernobyl district, Kyiv region, is presented. The language of the manuscript is macaronic – a mixture of archaic Central Polissia dialect with partially acquired Ukrainian and Russian literary languages. The written records of several unique dialectal phenomena are valuable: hyperic *okannya*, the use of forms of Instr. pl. that coincide with the forms of Dat. pl., hardening of [p'], the transition ы > у after labial consonants, apheresis, etc. The lexical, phraseological, syntactic and stylistic features of the manuscript are analyzed, its fragments are presented. The manuscript complements the materials of the author and his fellow villagers presented in the publication *Hovirka sela Masheve Chernobylskoho rayonu* (P. 1–4, 2003–2005). With the introduction of the manuscript into scientific circulation, the memoirist's idiolect becomes available for study in both oral and written form.

Keywords: Chernobyl dialects, Masheve-type *okannya*, diachrony, written dialect texts, naive literature, interlanguage contacts, idiolect.